

Selçuklu'da Halk-İktidar İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme

Züriye ORUÇ

Dr., Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Konya, Türkiye.

Makale Bilgisi

ÖZ

Makale Geçmişi

Geliş Tarihi: 04.05.2024

Kabul Tarihi: 06.08.2024

Yayın Tarihi: 31.12.2024

Anahtar Kelimeler:

Selçuklu,
Halk,
İktidar.

Selçuklu'da halk-iktidar ilişkisi, bağlı bulunduğu dini ve sosyo-kültürel yapının bir sonucu olarak şekillenmiştir. İktidarın sınırlarını ve halkın iktidar nazarındaki kıymetini bu yapı belirlemiştir. Türk devletlerine bakıldığında hâkimiyetin temel dayanağının ilahî olduğu görülür. Bununla birlikte hâkimiyetin meşruiyetinde ve sürdürülmesinde; ayrıca güçlü bir halk-iktidar bağının oluşmasında; inanç ve töreye riâyet edilmesi, güç ve iradenin ortaya konulması ve toplumsal rızanın sağlanması gibi birden fazla etkenin rolü vardır. Araştırmanın amacı halkın Selçuklu hükümdarları ile olan ilişkisine dönem kaynakları ve siyasetnâmeler yoluyla ışık tutmaktır. Çalışma sonucunda, Selçuklu hükümdarlarının halka yaklaşımında ve adalet dağıtımında ayırım yapmadıkları; halkı doyurmak, korumak ve sıkıntılarını gidermek konusunda hassas ve aceleci davrandıkları görülmüştür. Hükümdarlar kendilerini Allah'ın taht ve taç sahibi yaptığına ve bazı sorumluluklar yüklediğine tam olarak inandıklarından halkın rızasını önemsemişlerdir. Dolayısıyla halkın rızasının kendilerini Allah'ın rızasına kavuşturacağı düşüncesi ile hareket etmişler; zâlim ve baskıcı olmamışlardır. Aksine adalet ve halkın memnuniyeti Selçuklu hükümdarlarının en önem verdikleri meseleler olmuştur. Halk ise hükümdarları ile herhangi bir engelle karşılaşmadan görüşebilmiş ve sıkıntılarını rahatça anlatabilmiştir. Taht mücadelelerinde zaman zaman taraflardan birini desteklemiş, tahta çıkan hükümdarlara biat ettikleri zaman ise yeminlerine sadık kalmaya gayret göstermiştir.

An Evaluation on the Relationship Between People and Ruling Power in Seljuk

Article Info

ABSTRACT

Article History

Received: 04.05.2024

Accepted: 06.08.2024

Published: 31.12.2024

Keywords:

Seljuk,
People,
Ruling Power.

The religious and socio-cultural structure shaped the relationship between the people and the ruling power in the Seljuk Empire. This structure established the limits of power and the value of the people for the government. In Turkish states, the main basis of sovereignty was divine. However, various factors contributed to the legitimacy and maintenance of sovereignty, as well as the formation of a strong people-ruling power relationship, including the adherence to beliefs and customs, the assertion of power and will, and the provision of social consent. The present study aims to investigate the relationship between the people and the Seljuk rulers through period sources and political treatises. The study revealed that the Seljuk rulers did not discriminate in their approach to the people and in the distribution of justice and were sensitive and prompt in meeting the needs of the people, feeding them, protecting them, and relieving their distress. Since the rulers fully believed that Allah granted them the throne and the crown and entrusted them with certain responsibilities, they prioritized the consent of the people. Therefore, they followed the idea that the consent of the people would lead them to the consent of Allah, therefore they were not tyrannical and oppressive. On the contrary, justice and the satisfaction of the people were the most emphasized concerns of the Seljuk rulers. Meanwhile, the people were able to meet with their rulers unhindered and express their grievances freely. In the disputes for the throne, they sometimes supported one side or the other, but they strived to be faithful to their oaths when they pledged allegiance to their sovereigns.

To cite this article:

Oruç, Z. (2024). Selçuklu'da Halk-İktidar İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 8(2), 206-218. <http://dx.doi.org/10.51117/metder.2024.70>

*Corresponding Author: Züriye Oruç, zuriyeoruc@gmail.com

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

Giriş

Türk devletlerinde hakanlar, halka hizmet etmek üzere tahta çıkarlardı ve onları tahta çıkarmanın Tanrı olduğu bilinciyle hareket ederlerdi. Ayrıca Tanrının, kendilerine bazı görev ve sorumluluklar yüklediğini düşünürlerdi. Başka bir ifade ile Türk devletlerinde iktidarın ve hâkimiyetin ilahî bir dayanağı vardı. Hâkimiyetin asıl sahibi olan Tanrı, yönetme yetkisini, seçtiği aileye belirli bir süre için başışlamakta idi. Bu aileden yine Tanrı tarafından seçilen ve desteklenen kişi ise tahta oturmakta idi. Bu ilahî seçim bir *Tanrı bağışısı* idi ve *kut* ile ifade edilmekteydi. Dolayısıyla, yönetme yetkisi verilmiş hanedan ailesinin erkek üyeleri ülke yönetiminde pay sahibi olurlarken, aynı aileden *kut* başışlanan kişi tahta oturmaktaydı. Bu düşünce hakanların kullandıkları unvanlara da yansımıştır. Nitekim Mete Han'ın (MÖ 209-174) Çin imparatoruna gönderdiği mektubunda unvanını “Gök tarafından tahta çıkarılan Hsiung-nuların büyük Ch'an-yü'sü” olarak görüyoruz (*Monografi*^{2004, 13}; Donuk, 1988, 77-78; Koçak, 2019, 55). Aynı şekilde Mete Han'ın oğlundan imparatora gönderilen mektup “Gök ve yer tarafından yaratılmış, güneş ve ay tarafından hâkim kılınmış Hsiung-nu'ların büyük Ch'an-yü'sü” diye başışlamaktaydı (*Monografi*, 2004, 17). *Orhun Âbidelerinde* de aynı düşünce sebebiyle Bilge Kağan, “Tanrı buyurduğu için, kendim devletli olduğum için, kağan oturdum” demiştir (*Orhun Âbideleri*, 2000, 7). İktidar, ilahî bir seçim olduğundan ve yine onun tarafından desteklendiğinden, meşru kabul edilmekteydi. Bu ilahî destek sebebiyle “Tanrı kuvvet verdiği için babam kağanın askeri kurt gibi imiş, düşmanı koyun gibi imiş” denilmiştir (*Orhun Âbideleri*, 2000, 13). İlahî seçim ve destekle iktidarı ve hâkimiyeti meşruiyet kazanan aile Türklerde devlet kuran ve yöneten ailedir. Öyle ki Türk devletlerinde istisnalar var olmakla birlikte *il* kuran aile, devlet teşkilatı ortadan kalkmadan değişmemiştir. Hükümdarlar daima aynı ailenin üyeleri olmuşlardır.

Bununla birlikte hakanlar mutlak ve değişmez değillerdi. Görev ve sorumluluklarını yerine getirmediklerinde ve töreye uymadıklarında tahtlarını kaybedebiliyorlardı. Bu durumda esasen Tanrı başışısını kaybediyor ve bu başış tahta çıkacak yeni hakana verilmiş oluyordu. Ayrıca hakanların güçleri de sınırsız değildi. Tahta çıktığında töreyi düzenleyen hakanın, bunu tek başına yapmadığını ve töreye ilk uyması gerekenin kendisi olduğunu görüyoruz. Yusuf Has Hacib “Beğlik çok iyi bir şeydir, fakat daha iyi olan yasadır [töre]” diyerek törenin ne kadar önemli olduğuna işaret etmiştir (Yusuf Has Hacib²⁰⁰⁶, b.454). Devlet idaresinde en üst makam hakana ait ve onun uhdesinde olsa da töre, kurultay, hatun ve halk onu mutlak monarşik yapının sunduğu tek güç olmaktan uzak tutmaktaydı. Tahta çıkış törenlerinde hakanın siyah keçe üzerine oturtulması ve beylerin başlıklarını sunarken “Yukarıda güneşe bak, bâki olan tanrıyı itiraf eyle. Sen onun gölgesisin. Kendi tedbirini onun muradına uydur. Aksi halde sana sadece bu siyah keçe kalır” demesi, izlemesi gereken yolu ve ayrıca görev ve sorumluluklarını hatırlatması bakımından dikkate şayandır (Ahmetbeyoğlu^{2020, 38}; Koçak, 2011, 103-106; Kaşıkçı, 2002, 890).

Eski Türklerde devlet, *il* kelimesi ile karşılanmıştır (Donuk, 1988, 73-74; Terkan, 1999, 85). *İli* oluşturan temel unsurlar bağımsızlık (*oksızlık*), kânun (*töre*), halk (*kün/budun*) ve ülke (*ulus*) idi (Ahmetbeyoğlu, 2020, 30; Kaşıkçı, 2002, 888). Halk, devleti oluşturan temel unsurlardan biri idi. Ülke toprakları ise devlet başkanının idare ve sorumluluğu altında idi. Ancak toprak hakana ya da hanedana ait değildi. Nitekim Mete Han'dan babasının değerli bir atını ve eşini isteyen doğu komşuları Tunguzlar, bu isteklerinin karşılanmasını, Mete Han'ın güçsüz oluşuna atfederek cesaret bulmuş ve iki tarafın da kullanmadığı boş, çorak bir araziye gözlerine kestirmişler; ancak Mete Han “*Toprak devletin temelidir, nasıl olur da verilebilir?*” diyerek bu son isteği kesin bir dille reddetmiştir (*Monografi*, 2004, 7). Mete Han toprağı kendi malı olarak görmüyordu. Dolayısıyla bu yönde bir tasarruf hakkına sahip olamazdı (Atalay, 2014, 108).

Halk, iktidara son derece sadakatle bağlanırdı. Öte yandan halka angarya yüklenmez ve halk ağır yükler altında ezilmezdi. Halkın uyduğu töreye hakanlar da uymak zorunda idi. Hakanın halkı

üzerinde ve halkın hakanı üzerinde bazı hakları vardı. Bu haklara karşılıklı olarak riâyet edilmesi beklenirdi. *Kutadgu Bilig*'e göre halkın hakan üzerinde üç hakkı vardı. Bunlar: Hakanın ülkedeki gümüşün kıymetini/ayarını koruması, âdil davranması ve yol güvenliğini sağlaması idi (*Bilig*, b.5575-5577). Hakanın da halkı üzerinde üç hakkı vardı. Bunlar ise: Emre riâyet, ödemelerin tam ve zamanında yapılması; dostuna dost olmak, düşmanına düşman kesilmek idi (*Bilig*, b.5580-5582).

Türk devletlerinde beyler devlet büyükleri ile uyum içinde olurlar ve anlaşma gösterirlerdi. MÖ. 174'te Hunlara sığınarak devlet hizmetine alınmış, aslen Çinli olan Hun vezir (*Chung-hang Yüeh*) Çinli elçiye Hunlardan bahsederken Hakan ile halk arasındaki ilişkiyi "basit ve uzun sürebilen" şeklinde nitelendirmiş; ülke yönetiminin "tek bir vücut gibi" olduğunu söylemiştir (*Monografi*, 2004, 18; Ögel, 2001, 241-242). Hunlarda erkek evladın baba ölünce dul kalan üvey annesi ile, erkek kardeşi ölünce de onun dul eşi ile evlendiğini [*levirat*], başlık ve kuşak kullanmadıklarını ve saray âdetlerini bilmediklerini söyleyerek küçümseyen elçiye vezir, Hunların savaş dışındaki zamanlarda mutlu olup keyfine baktığını; Çin halkının ise angaryalarla tüketildiğini, normal zamanlarda yorgun düştüklerini anlatmıştır (*Monografi*, 2004, 18).

İktidar ve Meşrûiyet

Eski Türklerde var olan, hâkimiyetin ilahî bir bağış ve seçim olduğu düşüncesi, İslâm'ın kabul edilmesinden sonra da devam etmiştir. Birçok kaynakta Selçuk ailesi tarafından kurulan devletin ve Gaznelilere karşı gösterilen başarının ardında Allah'ın takdiri ve ihsan ettiği gücün olduğu; yönetme yetkisinin Gaznelilerden Selçuklulara geçtiği vurgulanmıştır (Cûzcânî, 2015, 63, 67). *Hüccetü'lislâm* lakâplı İslâm âlimi Gazzâlî (ö.505/1111), Selçuklu hükümdarına atfen yazdığı *Nasîhatü'l-Mülûk* adlı eserinde Allah'ın, peygamberleri ve hükümdarları diğerlerinden üstün kıldığını; *gölgenin insanı yakıcı güneşten koruması gibi hükümdarların da halkını tehlikelerden koruduğunu*, bu sebeple onların *Allah'ın yeryüzündeki gölgesi* olarak adlandırıldığını yazmıştır (Gazzâlî, 1969, 52). *Tabakât-ı Nâsirî*'de, Merv'in ele geçirildiği sırada Sultan Mesud'dan gelen elçiye Çağrı Bey'in (ö.451/1059) emri ile, üzerinde *Âl-i İmrân Süresinin* 26. âyet-i kerîmesinin yazılı olduğu bir kâğıt verildiği kaydedilmiştir. Buna göre; Sultan Mesud'a cevap mahiyetindeki kâğıtta yazan: "De ki: 'Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye hakkıyla gücü yetensin" şeklindeki âyet-i kerîmeyi gören Sultan Mesud, Horasan topraklarında Gazne devrinin bittiğini anlamıştı (Cûzcânî, 2016, 71-72). Nîşâbü'rî, Sultan Melikşah'tan bahsederken onun "Yaradan tarafından onaylanmış ve ilahî tevfiik ile mükafatlandırılmış" olduğunu söylemiştir (Nîşâbü'rî, 2018, 91). Bağdad'dan Alâeddîn Keykubad'ın (1220-1237) huzuruna gelen Abdurrahman b. el-Cevzî de aynı düşünce ile hükümdara ithafen onun "Halkın sükûneti ve ülkenin selâmeti için yaratılmış" olduğunu dile getirmiştir (İbn Bibî, 1, 1996, 142, 276).

İktidar sahibi kişi, meşruiyetini temel bazı dayanaklar üzerine inşa etmek ve sürdürmek durumundadır. Türk devletlerinde, meşruiyetin dayanaklarına ve sürdürülmesini sağlayan kaynaklarına bakıldığında, yönetme yetkisinin ilahî kaynağı, inanç ve töreye riâyet, güç ve iradenin ortaya konulması, toplumsal rıza ve memnuniyetin sağlanması gibi meşruiyeti oluşturan ve besleyen hukukî, dinî ve içtimaî dayanaklar olduğu görülür. Nizâmülmülk, Siyasetnâme'sinde bu dayanakların ne kadar önemli olduğuna işaret etmiştir. Eserinde Allah'ın halk içinden lâyıık gördüğü kimseleri diğerlerinden üstün bir mevkiye getirdiğinden bahsederek; Allah'ın, kullarının âdil şekilde ve huzur içinde yaşaması için, her çağda halk arasından çeşitli meziyetlerle donattığı birini hükümdar olarak tâyin ettiğini; bu hükümdarın *heybet ve haşmetini* halkın gözüne ve kalbine yerleştirdiğini ve böylece halkın *devletin bekasını* isteyeceğini söylemiştir (Nizâmülmülk, 1999, 6).

Bununla birlikte mensubu olunan aile ve soyun, hâkim olanın meşruiyetinde ve güçlü bir bağlılık görmesinde aktif ve besleyici bir rolü bulunmaktadır. Nitekim aile ve soy, asil ve şerefli

oluşun göstergelerinden idi. Büyük Selçuklu Devleti'nin ilk hükümdarı Tuğrul Bey, Abbasi Halifesi Kâim Biemrillâh'a (ö.467/1075) gönderdiği mektubunda, soyunun Hun hanedanına dayandığını söylerken asil bir soya mensubiyetinden dolayı iftihar etmekteydi¹. Bu soyun asil ve şerefli oluşu, ilahî bir seçimle seçilmiş olmalarından ve devletler kurmalarından dolayı idi. Selçuklu hizmetine girmiş bir tarihçi ve devlet adamı olan İbn Hassûl (ö. 450/1058) aynı düşünce ile *Tafdîl el-Etrâk alâ sâir el-ecnâd ve menâkıb el-hazrat el-âliyyet el-sultâniyye* (Türklerin diğer askerlere üstünlüğü ve Sultan Tuğrul Bey'in menâkıbı) adındaki Arapça risâlesinde, bağlı bulunduğu soyun şeref olarak Tuğrul Bey'e yeteceğinden bahsetmekteydi (İbn Hassûl, 2003, 140). Nizâmülmülk de Melikşah'ın soyunun, *babadan babaya* Alp Er Tunga'ya kadar uzandığından bahsetmiştir (Nizâmülmülk, 1999, 6-7).

Selçuklu hükümdarları, övünç duydukları soylarının Allah tarafından yüceltilmesi, devlet ve hâkimiyet ile nasiplendirilmiş olması ile meşruiyetin ilk adımını sağlamış oluyordular. Bununla birlikte Bağdat'ta hutbede Selçuklu hükümdarlarının adlarının okunması, devletin ilk kurulduğu andan itibaren bir İslâm hükümdarı olarak Sünnî İslâm coğrafyasındaki meşruiyetlerini tasdik etmekte idi. Tuğrul Bey'den itibaren, Müslüman dünyasının Sünnî liderleri olan Abbasi halifeleri, tahta çıkan Selçuklu hükümdarlarını onaylamış ve adlarını hutbede okutmuştur. Selçuklu hükümdarları da hilâfet kurumunun bu onayına çok önem vermiştir. Özellikle Sultan Melikşah'ın ölümünden (485/1092) sonra oğulları arasında meydana gelen taht mücadelelerinde tarafların sık sık Bağdat'a giderek adlarını hutbede okutmalarının ardında, bu onaya verdikleri önem yatar.

Türk devletlerinde yukarıda ifade edildiği üzere, -istisnalar hariç- yöneten aile, devlet teşkilatı ortadan kalkmadan değişmemiştir. Halkın, başka aileden birisinin tahta çıkmasına rıza göstermesi mümkün değildi. Bu duruma en güzel örnek, II. Gıyâseddîn Keyhüsrev döneminde (1237-1246) devlet adamlarından Saadeddîn Köpek'in tahtı ele geçirebilmek için anlattığı hikâyedir. Saadeddîn Köpek, Selçuklu tahtını ele geçirmek istemiştir. Ancak hanedan kanı taşımadığından ve bu şekilde halkın ve devlet adamlarının kendisine tâbi olmayacağını iyi bildiğinden hedefine farklı bir şekilde ulaşmaya çalışmıştır. Öncelikle hükümdarı etkisi altına alarak kendisine engel olabilecek devlet adamlarını birer birer ortadan kaldırmıştır. Ardından güç ve itibarını artırmak istemiş; Sumeysât seferine çıkmıştır. Bütün bunların yanı sıra bir yandan hükümdarı hilâfetin gözünden düşürmeye çabalamış, bir yandan da taht mücadelesine başladığı zaman halkın tepkisini çekmemek için *aslında kimse bilmesede hanedan kanı taşıdığına* dair bir hikâyeye anlatmaya başlamıştır. Buna göre Konya'nın saygın bir ailesinin kızı olan annesi Şehnaz Hâtun'a, Alâeddîn Keykubad'ın babası I. Gıyâseddîn Keyhüsrev (1192-1196/1205-1211) meftun olmuş ve onunla sarayda gizlice görüşmüştür. Annesi hükümdardan hamile kalınca derhal başka biri ile evlendirmişler ve bu görüşmelerin üzeri kapatılmıştır. Evlendiğinde iki aylık hamile olan annesi, kendisini yedi aylık iken dünyaya getirmiştir. Anlattığı bu hikâyeye onun bir hanedan üyesi olduğunu göstermeye yönelik bir kurguydu. Nitekim başka bir yol ile iktidar bulması mümkün değildi. Ne varki hikâyesi yayılmaya başlayınca hükümdar tarafından ortadan kaldırılmıştır (İbn Bîbî, 2, 1996, 29-30).

İktidar ve Halk

Orhun Âbidelerinde milletini topladığını ve onu doyurduğunu söyleyen Bilge Kağan'ın halka bakışı ile Selçuklu hükümdarlarının halka bakışı arasında bir fark göremeyiz (*Orhun Âbideleri*, 2000, 7). Türk devletlerinde hakanlar halk için ve halka hizmet etmek üzere tahtta bulunurlardı. Selçuklu hükümdarları da Allah'ın seçimi ve desteği ile tahta çıktıklarına ve halktan sorumlu olduklarına inanmakta idiler. Bu düşüncelerini zaman zaman dile getirmekle birlikte yazıya da dökmüşlerdir. Sikkelerinde kullandıkları lakâplardan birinin *Zillü Allah fi'l-Âlem* (Allah'ın yeryüzündeki gölgesi)

¹ Tuğrul Bey mektubunda şöyle demektedir: "Ben ise hür insanların evladıyım ve Hünlerin kral hanedanına mensubum. Bundan başka seleflerim derecesinde saygı görmekle beraber, bana yapılacak hizmetlerin ve beni ayırt eden meşruiyetlerin onlardan üstün olacağını sanıyorum" (Abû'l-Farac, 1, 1999, 299).

olması bunu gösterir (Altıntaş, 2002, 390; Yıldırım, Tekin, 2018, 51). Yine I. İzzeddîn Keykâvus'un (1211-1220) 615'te (1218-19) Sivas'ta bastırması olduğu dinârının arka yüzünde *es-Sultân bi-rizâillâh el-gâlib biemrillâh* (Allah'ın rızası ile Sultan, Allah'ın emri ile galib gelen) ibaresi yer almaktadır (*Yapı Kredi Sikke Koleksiyonu Sergileri*, 2, 1994, 30). Öte yandan, bir hakanın tahtından indirilebilmesi için iç huzuru ve düzeni sağlayamamış, halkına kötü davranmış veya adaletle hükmetmemiş olması gibi sebepler gerekmiştir. Dolayısıyla Türk hükümdarlarının iktidarı zorba ve baskıcı değildir. Onlar devleti bir aile, halkı da aile fertleri olarak görmüş; bir babanın aile fertlerine şefkat gösterdiği ve onları koruduğu gibi bir devletin de halkını koruması ve ona şefkatle yaklaşması gerektiği düşüncesinde olmuşlar ve bu düşünceye uygun şekilde hükümdarlık yapmışlardır. Bu feraset, devletin kurulduğu ilk zamanlardan itibaren Selçuklu hükümdarlarının halkını idare ve ona karşı yaklaşımındaki en önemli unsurlardan biridir. Tuğrul Bey 1038'de Nişabur'a girerek Sultan Mesud'un tahtına oturduğunda şehir halkı endişeye kapılmış, bunun üzerine "Şehir sâkinleri ve re'âyadan hiçbiriyle işimiz yoktur ve hiçbir mahlûk incitilmeyecektir" diye halka duyurulmuştur (Reşîdüddîn Fazlullâh, 2010, 64-65; Akkuş, Zeki, 2020, 31). Hatta "Bayram günüdür; ahâliyi incitmemek gerekir" diyerek Nişabur'un yağmalanmasına karşı çıkan Tuğrul Bey'in, kardeşi Çağrı Bey'e 40 bin dinâr verdiği ve onu yağmadan vazgeçirdiği bilinmektedir (Reşîdüddîn Fazlullâh, 2010, 70). 13. yüzyıl İlhanlı devlet adamlarından, aynı zamanda bir âlim, hekim ve tarihçi olan Reşîdüddîn Fazlullâh (ö.718/1318) meşhur eserinin Selçuklular bahsinde şöyle demiştir: "Bu sultanlar topluluğunun arasında Âl-i Selçûk'tan daha büyük, reâyaya daha müşfik ve halkın hakkına daha çok riâyet eden kimse olmamıştır. [...] Onların saltanat günlerinde nice hayrât ve iyilikler ortaya çıktı. Dîn ilimlerinin ihyâsı, İslâmî kaidelerin güçlenmesi için, mescidler, medreseler, ribâtlar, köprüler, yollar ve vakıflar binâ ve inşâ ettirmişlerdir. Âlimleri, salihleri, kadıları, seyyidleri, zâhidleri ve âbidleri korumuş, onlara gelir bağlayıp iyilik etmişlerdir ki önceki zamanların hiçbirinde bu olmamıştı" (Reşîdüddîn Fazlullâh, 2010, 52; Özgüdenli, 2008, 19).

Sultan Alp Arslan (1063-1072) Diyarbakır Mervânî Emîri Nizâmeddîn'in yerine kardeşini getirmek üzere bölgeye gitmiş; ancak emîri affederek yerinde bırakmış; ordu masrafları için 100 bin dinâr ödenmesine karar vermişti. Emîr ise bu meblağı halkından toplayarak göndermiştir. Alp Arslan bunu öğrendiğinde derhal geri göndermiş; "Bizim çiftçilerin malına ihtiyacımız ve halkın malını almaya iznimiz yoktur" demiştir. Toplandığı gibi halka tek tek dağıtılmasını emretmiştir. Öyle ki *Selçuk-Nâme*'ye göre kendisinden sadece bir yumurta alınmış olan bir çiftçi, yumurtası geri verildiğinde verdiği az görüp almaktan çekinmiş; o zaman Alp Arslan'ın kesin emri sebebiyle yumurtayı çiftçinin eline verebilmek için biraz çaba sarfedilmesi gerekmiştir (1070) (İbnü'l-Esir, 10, 70; Turan, 1969, 126; Ahmed b. Mahmûd, 1, 1977, 81-82). Ahmed b. Mahmud, Alp Arslan'ı *âdil, merhametli ve çok cömert* olarak vasıflandırmış ve onun halktan *harac ve öşür dışında* vergi almadığını, her gün 50 koyun kestirip yemek yaptırıldığını ve fakirlere dağıttığını söylemiştir (1, 51, 115). Melikşah da (1072-1092) babası gibi fakirleri gözetmiştir. Avlanmayı çok seven ve sık sık ava çıkan hükümdar rivayete göre avladığı her hayvan için fakirlere bir Mağrib dinârı vermeyi âdet edinmişti (Reşîdüddîn Fazlullâh, 2010, 92; Merçil, 2018, 139). Melikşah, gümrük harcını kaldırmasından dolayı "işler görülmez oldu" diye mektuplar gönderen nâiblerine cevap olarak "Bilin ki mal Allah'ın malı, kullar Allah'ın kulları ve ülkeler Allah'ın ülkesi, ben ise arada vâsita ve ancak bir bağım" demiş; onları, ısrar ederlerse boyunlarını vurmakla tehdit etmiştir (Ahmed b. Mahmûd, 2, 1977, 27).

Devrin kaynakları Selçuklu hükümdarları hakkında benzer pek çok hikâye ve övgülerle doludur. Bu hikâye ve övgüler Selçuklu hükümdarlarının adalet ve halkının kendilerinden memnun oluşlarına ne kadar önem verdiklerine güzel örneklerdir. Öyle ki Melikşah ile ilgili nakledilen bir başka hâdise, Selçuklu hükümdarlarının halka olan yaklaşımlarının ardındaki sağlam karakteri ve inancı sergiler niteliktedir. Aktarılanlara göre Irak'taki *el-Haddadiyye* köyünden gelen ve *Gazzal'ın oğulları* diye

tanınan iki adam Sultan Melikşah ile karşılaşmış ve ona “Mukta'ımız Emîr Humartegin 1.600 bin dinârımızı müsadere etti, birimizin iki ön dişini de kırdı” dedikten sonra kırılan dişleri göstererek kısas yoluyla haklarını almak için geldiklerini, bu görevin ona Allah tarafından farz kılındığını söylemiştir. Melikşah adamların sözleri üzerine atından inmiş ve her birinin bir kolundan tutarak kendisini Nizâmülmülk'ün olduğu tarafa doğru götürmesini istemiştir. Adamlar özür dileyerek bu emri yerine getirmek istemeyince Melikşah onları rahatlatmış ve zarar görmeyeceklerine dair yemin etmiştir. Bunun üzerine her biri Melikşah'ın bir kolundan tutup onu Nizâmülmülk'ün bulunduğu yöne çekmiştir. Nizâmülmülk'e Melikşah'ın vaziyeti ve gelişi haber edildiğinde telaşla yalın ayak dışarı çıkmış ve yer öpmüştür. Onu böyle davranmaya neyin sebep olduğunu soran Nizâmülmülk'e Melikşah, *Yarın Yüce Allah'ın huzurunda sorguya çekildikleri vakit durumlarının ne olacağını sormuş; beni de kendini de düşün* demiştir. Melikşah'ın sözleri üzerine Nizâmülmülk derhal haksızlığın giderilmesi için harekete geçmiştir. Emîr Humartegin iktalarından azledilmiş, müsadere edilen malların iadesi emredilmiştir. Hatta Melikşah, yanındaki 100 dinârı bu adamlara vermiş ve kısas olsun diye Emîr Humartegin'in dişlerinin de sökülebilmesi için bunu delille ispat etmelerini emretmiştir (İbnü'l-Esîr, 10, 1987, 182-183; Ahmed b. Mahmûd, 2, 1977, 27-29; Sevim, 2005, 535).

Halkın hükümdarına olan sadakatinde ve sevgisinde hükümdarın karakteri ve davranış biçimi etkili olmuştur. Halka âdil ve iyi davranan hükümdarlar çok sevilmiş ve halktan büyük bağlılık görmüştür (İbn Bîbî, 1, 1996, 248). Bu minvalde, Selçuklu hükümdarları halkın şikâyet ve sıkıntılarının giderilmesine önem göstermiş, her fırsatta halka açık eğlence meclisi (*bezm-i âm*) tertip etmiş, sofrta takımlarını yağmalatarak (*han-ı yağma*) cömertliklerini ve fedakarlıklarını sergilemişlerdir. Bu köklü uygulamaya ilişkin çok sayıda örnek vardır. Bunlardan birine göre Muhammed Tapar 1118 yılının Kurban Bayramı'nda büyük bir ziyafet (toy) vermiş; bu toyda sofrasını ve sarayını halka yağma ettirmiştir (511/1118) (Özaydın, 2020, 578; Kaçın, 2017, 106).

Halk, bir sıkıntısı olduğunda veya haksızlığa uğradığında Selçuklu hükümdarlarının huzuruna çıkabilir ve rahatça konuşabilirdi. Örneğin Melikşah, kendisine bir sıkıntısını anlatmak üzere gelenleri yüzyüze dinler, gerekeni derhal yerine getirirdi (Reşîdüddîn Fazlullâh, 2010, 91). Muhammed Tapar da halk ile yakından ilgilenir, kendisine sunulan dilekçeleri tek tek okurdu (Özaydın, 2020, 578). Türkiye Selçuklularında, ülke içinde ticaret yapan tâcirlerin malları zorla ellerinden alındığında, gasp edilen malların hazineye karşılanmasına dair bir nevî devlet güvencesi ve sigortasının var olması, güvenli ticarete verdikleri önemin yanında, hükümdarların halkını koruma ve gözetme sorumluluklarının bilincinde olduklarına bir delildir (İbn Bîbî, 1, 1996, 318).

Selçuklu hükümdarları, uygun olmayan kanunları lağvederek halkın yaşamını kolaylaştırma yoluna gitmişler, halkı ağır vergiler altında bırakmamışlar, hatta çoğu zaman sonradan konulan vergileri ve halka zor gelen ödemeleri kaldırmışlardır (Reşîdüddîn Fazlullâh, 2010, 91, 106; Özaydın, 2020, 578). Gayr-i müslim halkın da Selçuklu idaresinden memnun olduğu görülmektedir. Urfalı Mateos; Melikşah ve I. Kılıç Arslan'ı (1092-1107) Hıristiyanlara iyi davrandıkları için övmüş, hatta Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra Hıristiyanların büyük bir mâteme girdiğinden bahsetmiştir (Urfalı Mateos, 2000, 146, 231).

Selçuklu hükümdarları iskân politikasının bir gereği olarak, halkı az olan yerleşimlerin nüfuslarını artırma yoluna gitmişler; buralara yerleştirdikleri halkı belirli bir süre vergiden muaf tutarak tohumluk, ziraat âletleri gibi ihtiyaçlarını temin etmişler; şehirlerin demografik, ziraî ve iktisadî canlılıklarını artırmışlardır. I. Gıyâseddîn Keyhüsrev; III. Aleksios Angelos'un (1195-1203) tüccarları hapsedmesi üzerine yaptığı seferden dönüşte beraberinde getirdiği beş bin esiri, halkı az olan Akşehir'e yerleştirmiş, onları beş yıl vergiden muaf tutarak tohumluk ve ziraat âletleri dağıtmıştır. Buraya yerleşen gayr-ı Müslim halk Selçuklu idaresi altında âdil ve rahat yaşamaya başladığından, III. Alexios ile yapılan barıştan sonra, yurtlarına geri dönmelerine müsaade verildiği halde geri

dönmemiştir. Hatta bu insanlardan başka çok sayıda Hıristiyan da kendi istekleri ile Selçuklu topraklarına göçmüştür. Geri dönüş müsaadesi olduğu halde geri dönmeyen halk için Niketas, *hiçbirinin kendi vatanını özlemediğini ve sevinçle anavatanlarını terk ettiklerini* söylemiştir (Niketas, 2013, 56; Turan, 1971, 240).

Selçuklu ülkesinde meskûn Müslim ya da gayr-ı Müslim halkın, yönetimden duyduğu memnuniyet, hükümdarların toplumsal rızaya verdikleri önemi ve bu konuda oldukça başarılı olduklarını açıkça ortaya koymaktadır. Moğol Hanı Ögedey (1229-1241) hazinesine kumaş sunan Emîr Şemseddîn'e, Alâeddîn Keykubad'ın yönetimini ve hükümdarlığını sorduğunda Şemseddîn'in verdiği cevap, halkın hükümdardan beklentisini ve ona olan bakışını gösterdiği gibi Selçuklu hükümdarlarının halkı üzerinde adaleti nasıl işlettiklerini de gözler önüne sermektedir. Emîr Şemseddîn Ögedey Han'a, İslâm dünyasının Alâeddîn Keykubad gibi bir hükümdarı daha önce görmediğini, onun son derece dindâr ve aklı kâmil bir insan olduğunu söylemiş; Selçuklu ülkesini mâmur ve halkını mutlu olarak nitelendirmiş, Keykubad'ın hükümdarlığı ve siyaseti altında ülkede yol güvenliğinin olduğunu, fitne ve zâlimliğin önünün kesildiğini anlatmıştır. Adalet dağıtmada ise âdil olduğunu; tıpkı güneş, yağmur ve rüzgâr gibi kişi ayrımı yapılmadan adaletin tecelli ettiğini söylemiştir (İbn Bîbî, 1, 1996, 449).

Hanedan kanı, Türk devletlerinde tahta çıkmak için ilk ve en önemli koşul idi. Ancak hükümdarın, taşıdığı kanın kendisine verdiği hak ile, gerek istişare (devlet adamları tarafından) gerekse bileğinin gücü ile tahta çıkarsa çıksın, tahtta oturmaya devam edebilmesi, halkından saygı ve bağlılık görebilmesi için halkına karşı sorumluluklarını yerine getirmesi gerekirdi. Yönetenin yönetilen üzerinde hakları ve hukuku olduğu gibi yönetilenin de yöneten tarafından korunması, iaşenin temini için asayişin sağlanması, ülkedeki huzur ve adaletin tesisi gibi sorumluluklarını yerine getirmesi beklenirdi. 13. yüzyıl müelliflerinden Zencânî, *el-Letâifü'l-'Alâiyye fi'l-Fedâili's-Seniyye* adlı siyasetnâmesinde Allah'ın hükümdara “eksiklikleri ve bozuklukları giderme gücü, hem halk hem de yakınındakiler hakkında karar verme yetkisi” verdiğini, buna karşın onun da halka iyi davranması, onu koruması ve sıkıntılarını gidermesi gerektiğini anlatmış; “Halkına adalet ve iyilikle davranarak Allah'a itaat etmiş olacağından, halkı da kendisine itaat eder” demiştir (Zencânî, 2005, 101). Zencânî'ye göre halk Allah'ın hükümdarlara bir emanetidir. Hükümdarlar halkı korumaktan ve menfaatlerini gözetmekten sorumludur. Bu sebeple halkın sıkıntılarının bilinmesi için *gizli ve açık ajanlar* vasıtasıyla istihbarat toplamak gerekmektedir (Zencânî, 2005, 223).

Selçuklu hükümdarları halkın asayiş içinde ve kendisinden memnun şekilde yaşamalarını önemsemiştir. Nitekim Zencânî'nin 1228 yılında tamamladığı kitabını sunduğu I. Alâeddîn Keykubad, Celâleddîn Harezşâh'ın (1220-1231) elçilerine “Halkın menfaatini korumaktan ve onların başına gelecek felaketi savuşturmaktan başka bir şey düşünmeyiz” demektedir (İbn Bîbî, 1, 1996, 384; Zencânî, 2005, 52)². Keykubad, halkını mutlu olarak tanımlıyor ve bundan övünç duyuyordu (İbn Bîbî, 1, 1996, 383).

İç huzuru sağlayamayan ya da halkına karşı sorumluluklarını yerine getiremeyen, hatta halkına kötü davranan bir hükümdar çeşitli yollar ile tahtından indirilebiliyordu. Dolayısıyla Türklerde iktidar halka rağmen bir yönetim sergilememiştir. Halkın uyduğu kânunlara hakanlar da uymakla mükellef idiler. Güç ve iktidarlara mutlak değildi ve sınırlı idi. Örneğin Kirmân Selçuklularında İrânşâh (1097-1101), bâtinî inanca meyledince ve halkına kötü davranmaya başlayınca Şeyhülislâmın fetvâsı ile halkın ayaklandırılması neticesinde tahtından indirilmiş ve öldürülmüştür (494/1101) (Ahmed b. Mahmud, 2, 1977, 144; Merçil, 1989, 54-55).

² Nişâbüri şöyle demektedir: “İslam milletinde sahabeden, Hulefa-i Raşidin'den ve Mustafa'nın amcasının oğlundan [Hz. Ali] sonra Selçukoğullarından daha yüksek makamlı ve halkın haklarını gözetken bir hanedanın ortaya çıkmadığı muhakkaktır” (Nişâbüri, 2018, 74).

Adalet, bir iktidardan ilk beklenen değer olmuştur. Halkın huzur içinde yaşamını sürdürmesi ve hükümdarından memnun olmasının en önemli şartı olan adaletin tesisine Selçuklu hükümdarları çok önem vermiştir. Öyle ki devletin kurulduğu ilk zamanlardan itibaren haftada iki gün *divân-ı mezâlim* adı verilen yüksek mahkeme, hükümdarın başkanlığında toplanmış, halkın şikâyetleri dinlenerek kararlar alınmıştır. Bu icraat, halkın hükümdarından memnun olmasını sağlarken; hükümdarın da halkına doğrudan hizmetinin önemli göstergelerinden biri olmuştur (Nizâmülmülk, 1999, 10)³. Türkiye Selçuklu hükümdarları da mezâlim divânına çıkardı. İbn Bîbî I. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in pazartesi ve perşembe günleri oruçlu şekilde mezâlim divânına çıktığını ve şikâyetle bulunanları dinlediğini, şer'i konuları kadıya bırakarak örfî konularda gerekenin yapılması için divân üyelerini görevlendirdiğini söylemektedir. Hükümdar yılda bir defa şer'i mahkemede kadının huzurunda ayakta durur, kendisinden şikâyetle bulunan varsa, karara hiçbir şekilde müdahale etmeden kadının vereceği hükmü beklerdi. Bu âdet İbn Bîbî'ye göre I. Alâeddîn Keykubad'ın saltanatının ortalarına kadar bu şekilde devam ettirilmişdir (İbn Bîbî, 1, 1996, 114; Taneri, 1981, 221; Merçil, 1995, 330-331; Akman, 2023, 52).

Selçuklu hükümdarlarının halkı üzerinde oldukça merhametli olduğu görülmektedir. Nitekim onlar özellikle cülûsları münasebetiyle ayrıca önemli zafer ve fetihlerden sonra genel ve toplu aflar çıkarmışlardır. Türkiye Selçuklu Devleti'nin ilk hükümdarı olan Süleymanşah Antakya'yı aldığı anda şehirde af ilan ederek esir ve tutukluları serbest bırakmıştır. Aynı şekilde I. Alâeddîn Keykubad da Suğdak seferinden sonra genel af ilanında bulunmuştur. I. İzzeddîn Keykavus ve II. Gıyâseddîn Keyhüsrev ise tahta çıktıklarında genel af ilan etmiştir (Arık, 1988, 19-30).

Taht Mücadeleleri ve Halk

Selçuklu'da belirli bir tahta çıkma usulü yoktu. En büyük ya da yetkin olduğu düşünülen oğula veya ailenin yaşça büyük üyesine temâyül gösterilmekle birlikte hanedanın bütün erkek üyelerinin tahta çıkma hakkına sahip olması, belirli bir tahta çıkış yönteminin ortaya konulmasına engel teşkil etmiştir. Esasen hükümdarlar veliaht ilan ederek kendilerinden sonra tahta çıkacak kişiyi belirleme yoluna gitmişlerdir. Ancak hükümdarın ölümünden sonra bir veliaht olsun ya da olmasın, devlet adamları toplanarak tahta çıkacak kişiyi belirleyebilmiş, hanedan üyeleri kendi mücadelesini vermek üzere harekete geçebilmiştir. Tuğrul Bey'in veliaht ilân ettiği ve ölümünden sonra tahta çıkartılan Süleyman b. Çağrı'ya karşı kendi mücadelesini veren Alp Arslan, başarılı olarak tahtı ele geçirmiştir. Bilek gücü ile tahtı ele geçirmek üzere harekete geçenler kendilerine devlet adamlarından ve halktan destek aramıştır. Alp Arslan'ın ölümünden sonra Melik Kavurd'un Melikşah'a karşı mücadelesinde, Melikşah'ın Kavurd'a üstün gelmesinde Hemedân ile Rey arasında meskûn Türkmenlerin büyük etkisi olmuştur. Rey Kalesi'nden alınan altın, ipek elbise, silah ve binek hayvanlar ile Melik Kavurd'dan iki gün önce bölgeye gelmiş ve bu mallar Türkmenlere verilmiş; böylece Türkmenler kendilerine ilk ulaşan Melikşah'ın safında yer almış, Melik Kavurd bu bölgedeki Türkmenlerden istifade edememiştir. Gücünü artıramayan ve Melikşah ile yaptığı savaşı da kazanamayarak kaçmak zorunda kalan Kavurd sonrasında esir edilmiş ve öldürülmüştür (1073) (Ahmed b. Mahmud, 1, 1977, 116-120; Merçil, 1989, 29-36)⁴.

Hükümdar öldüğünde ve yeni bir hanedan üyesi tahta çıktığında, halk hükümdarına biat ederdi. Halktan ileri gelenler tahta çıkan hükümdarlara yeminlerle bağlılıklarını sunarlardı. Tahta küçük yaşta biri çıkartılmış bile olsa, ona veya vaktiyle babasına verdikleri sözün arkasında dururlardı. Dolayısıyla

³ Selçuklu hükümdarları daha sonraları bu divânın başkanlığına merkezde vezir ve kadıyı, eyâletlerde ise emir ve melikleri vekil tâyin etmiştir (Sevim ve Merçil, 1995, 510).

⁴ Rey ve Hemedan arasındaki Türkmenlerden destek alamayan Melik Kavurd *Selçuk-Nâme*'ye göre, Melikşah'a bir mektup göndererek "Ben pâdişâhın büyük kardeşi ve arkadaşıyım, sen küçük oğlusun. Benim şâh, senin de vezir olman gerektir. Hükümdarlığa senden daha lâayık ve daha selâhiyetliyim" demiş; Melikşâh da cevâp olarak "Oğul var iken kardeş mirâs yemez" demiştir (Ahmed b. Mahmud, 1, 1977, 117).

taht için harekete geçen ve kendi mücadelesini başlatan herhangi bir hanedan üyesine karşı ahde vefa göstermişlerdir. Şehir kuşatmalarında biat ettikleri hükümdarlarını korumaya çabalamışlardır. Örneğin I. Gıyâseddîn Keyhüsrev ikinci defa tahta çıkmak üzere davet edildiğinde Konya önlere gelmiş, ancak şehir direnmiştir. II. Rükneddîn Süleymanşah (1196-1204) öldükten sonra tahta çıkarılan veliaht Kılıç Arslan'a şehir halkı biat etmiş ve sözlerine sadık kalmaya karar vermiştir. İlave etmek gerekir ki henüz çocuk yaşta olan bir hükümdarın halk nazarında itibarı çok olmuyordu. Buna rağmen şehir halkı vaktiyle ettikleri ağır yeminleri bozmak istememiştir. Keyhüsrev'e, kardeşi Rükneddîn Süleymanşah'a *oğlunun veliahtlığını tanıyacıkları konusunda söz verdiklerini ve bu konuda ağır yeminler ettiklerini* söyleyerek kendilerini anlayışla karşılamasını istemişlerdir (İbn Bîbî, 1, 1996, 104-105). Aynı zamanda bu dönemde Konya ile Aksaray arasında bir rekabet yaşandığı anlaşılmaktadır. Öyle ki I. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in Konya'ya giremediğini gören Aksaray halkı, valilerini kovarak onu şehirlerine davet etmişti. Hatta bu sebeple Aksaray'ın yeni merkez ve başkent olma yolu açılmıştı ki bu tehlikeyi sezen Konya halkı direnişinden vazgeçmek durumunda kalmıştır. İbnü'l-Esîr'e göre Konya halkı "biz bu işi yapmağa onlardan daha fazla lââyız" diyerek şehir kapılarını açma kararı almıştır (İbnü'l-Esîr, 12, 1987, 170; Çelik, 2013, 233-244).

Şehir halklarının, biat ettikleri hanedan üyesine karşı gösterdikleri bağlılığın yanında iktidar mücadelesi yürüten taraflar arasında kaldığı veya taraflar arasında birine destek verdikleri de görülmüştür. Örneğin II. İzzeddîn Keykavus ile kardeşi IV. Rükneddîn Kılıç Arslan arasındaki mücadelede Niğde halkı Kılıç Arslan'ın yanında yer almış ve onu desteklediklerini duyurmuştu. II. İzzeddîn Keykavus tekrar tahta çıktığında Niğde halkının bu desteği sebebiyle onları cezalandırmış, ileri gelenlerini ve şehre kardeşi tarafından atanmış olan Sübaşı Selçukşahoğlu'nu öldürmüştür (İbn Bîbî, 2, 1996, 152). Hatta Münecimbaşı bunun sadece Niğde ileri gelenleri ile sınırlı kalmadığından bahsetmiştir (Münecimbaşı Ahmed b. Lütfullah, 2, 2001, 101).

Sonuç

Türk hâkimiyet ve devlet başkanlığı anlayışı, inanç ve kültür zemininde şekillenmiştir. İnanç ve kültür aynı zamanda iktidarın halk ile ya da halkın iktidar ile ilişkisini ve iletişimini belirleyen temel unsurlardır.

Selçuklu hükümdarları kendilerinin Allah tarafından seçilmiş ve desteklenmiş olduklarını düşünmekte idiler. Dolayısıyla meşruiyetlerinin kaynağı ilahî idi. Bu sebeple hanedandan olmayan birinin tahta çıkması ve halk tarafından kabul görmesi mümkün değildi. Hükümdarların Abbasi halifeleri tarafından onaylanması ve Bağdat'ta adlarına hutbe okutulması ise Sünnî İslâm dünyasında bir İslâm hükümdarı olarak meşruiyetleri tasdik etmekteydi.

Selçuklu hükümdarları kendilerine verilen ilahî ihsanın bazı yükümlülükler ile birlikte geldiğinin bilincinde olmuşlardır. Dolayısıyla halkın memnuniyeti önemsenmiştir. Bu ise hâkimiyetlerinin sürdürülmesinde ve güçlü bir bağlılık görmelerinde önemli bir etken olmuştur.

Saltanat süreleri boyunca Selçuklu hükümdarları sorunları geciktirmeden çözüme ve adaleti sağlama konusunda titizlik göstermişlerdir. Sonradan konulan vergileri kaldırarak halkın yükünü hafifletmişler; tahta çıktıklarında veya büyük bir zafer ya da fetih dolayısıyla genel ve toplu af ilan ederek halka merhamet duygularıyla yaklaşmışlardır.

Taht mücadelelerinde halkın destekleyici ve hatta kimi zaman belirleyici bir rolü olmuştur. Küçük yaşta tahta çıkan hükümdarların halk nazarında itibarlarının az olduğu görülmekle birlikte şehir halkları hükümdarına ettiği yeminin arkasında durmuş, ahde vefa göstermiştir. Öte yandan halktan ileri gelenler, taht mücadelesinde üstünlük sağlayan taraf ile kuşatma altında kalan ve zor duruma düşen taraf arasında anlaşma ve sözleşmenin yapılmasında rol üstlenmişlerdir.

Finans

Finansal destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SDG)

Sürdürülebilir kalkınma hedeflerini desteklememektedir.

Kaynaklar

- Abû'l-Farac (1999). *Abû'l-Farac tarihi* (Cilt: 1), (Ö. R. Doğrul, Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ahmed B. Mahmûd (1977). *Selçuk-nâme* (Cilt: 1-2), (E. Merçil, Haz.), İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser Serisi.
- Ahmetbeyoğlu, A. (2020). Eski Türklerde kut ve töre bağlamında hükümlerliliğin hududları, *Tarih Dergisi*. (Sayı: 71/1), 29-50.
- Akkuş, M.-Zeki İ. (2020). Tuğrul Bey'in mutasavvıflarla ilişkileri, *Medeniyet ve Toplum Dergisi (Metder)*. (Sayı: 1, Cilt: 4), 29-42.
- Akman, A. (2023). Selçuklularda adli yapı ve emir-i dad'ın konumu, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA)*. (Sayı: 8, Yıl: 8), 40-57.
- Altıntaş, A. (2002). Selçuklu Türkiyesi'nde para, *Türkler* (Cilt: 7), Ankara: Yeni Türkiye, 386-392.
- Arık, F. Ş. (1988, Haziran). Selçuklular zamanında Türkiye'de çıkartılan kollektif af'lar (1075-1243), *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi (USAD)*. (I. Alâeddin Keykubat özel sayısı), (Sayı: 3), 19- 30.
- Atalay, C. (2014). Asya Hun Devletinde Mao-Tun (Mete Han) dönemi, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. (Sayı: 16), 107-109.
- Cûzcânî (2015). *Tabakât-ı Nâsirî. Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler ve Hârezmşâhlar*, (tercüme ve notlar: Erkan Göksu), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Çelik, Z. (2013, Şubat). Türkiye Selçuklu hanedan üyelerinin iktidar mücadelelerinde şehir halklarının rolü, *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*. (Yıl: 8, Sayı: 16), 233-244.
- Donuk, A. (1988). *Eski Türk devletlerinde idarî-askerî ünvan ve terimler*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Gazzâlî (1969). *Devlet başkanlarına Nasihat-ül-Mülûk*. (O. Şekerci, tercüme ve notlar), İstanbul: Sinan Yayınevi.
- Han hanedanlığı tarihi. hsiung-nu (hun) monografisi* (2004). (A. Onat, S. Ersoy, K. Ercilasun, Haz.), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İbn Bîbî (1996). *El evamirü'l-ala'ie fi'l-umuri'l-ala'ie (Selçuk Name)* (Cilt: 1), (M. Öztürk, Çev.), Ankara: Kültür Bakanlığı.
- İbn Hassûl (2003). İbn Hassûl'ün Tafdîl el-Etrak Ala Sair el-Ecnad adlı risalesinin tercümesi, (çev. Ramazan Şeşen), *Tarih Dergisi*. (Sayı: 38), 119-142.
- İbnü'l-Esîr (1987). *İslâm Tarihi. El-Kâmil Fi't-Târih tercümesi* (Cilt: 10), (A. Özyaydın, Çev.), İstanbul: Bahar Yayınları.
- _____ (1987). *İslâm Tarihi. El-Kâmil Fi't-Tarih* (Cilt: 12), (A. Ağırakça-A. K. Özyaydın, Çev.), İstanbul: Bahar.
- Kaçın, B. (2017). Büyük Selçuklular'da evlilik merasimleri, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*. (Sayı: 2), 97-119.
- Kaşıkcı, O. (2002). Eski Türklerde devlet başkanlığı-hakanlık, *Türkler* (Cilt: 2), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 888-893.
- Koçak, K. (2011). İslamiyet'ten önceki Türk devlet geleneklerine göre tahta çıkma töreni ve yöntemleri, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (Sayı: 4, Haziran), 101-117.

- _____, K. (2019). *Eski Türklerde devlet gelenekleri ve törenleri*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Merçil, E. (1989). *Kirmân Selçukluları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- _____, (1995). Selçuklular'da emîr-i dâd müessesesi, *Belleten*. (Cilt: 59, Sayı: 225), Ağustos, 327-340.
- _____, E. (2018). Selçuklularda av, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi (USAD)*. (Sayı: 8, Bahar), 136-146.
- Müneccimbaşı Ahmed B. Lütfullah (2001). *Câmiu'd-Düvel. Selçuklular tarihi. II. Anadolu Selçukluları ve beylikler*. (Ali Öngül, Yay.), İzmir: Akademi Kitabevi.
- Niketas (2013). *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206). İstanbul'un haçlılar tarafından yağmalanması*. (I. Demirkent, Çev.), İstanbul: Dünya Yayıncılık.
- Nîşâbü'rî (2018). *Selçuknâme*. (A. G. Fidan, Haz.), İstanbul: Kopernik.
- Nizâmülmülk (1999). *Siyâset-nâme*. (M. A. Köymen, Haz.), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Orhun âbideleri* (2000). (M. Ergin, Haz.), İstanbul: Boğaziçi.
- Ögel, B. (2001). *Dünden bugüne Türk kültürünün gelişme çağları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Özaydın, A. (2020). Muhammed Tapar, *DİA*. (Cilt: 30), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 576-578.
- Özgüdenli, O. G. (2008). Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, *DİA*. (Cilt: 35), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 19-21.
- Reşîdüddîn Fazlullâh (2010). *Câmi'ü't-Tevârih (Zikr-i Târih-i Âl-i Selçûk)*. (E. Göksu-H. H. Güneş, Tercüme ve notlar), İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Sevim, A. (2005). İlginç yönleriyle Sultan Melikşah, *Belleten*. (Cilt: 69, Sayı: 255), 517-538.
- Sevim, A. ve Merçil, E. (1995). *Selçuklu devletleri tarihi. Siyaset, teşkilât ve kültür*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Taneri, A. (1981). *Türk devlet geleneği dün-bugün*. Ankara: Töre Devlet.
- Terkan, N. (1999). Türk devlet geleneğinde halkla ilişkiler, *Selçuk İletişim Dergisi*. (Cilt: 1, Sayı: 1), 84-90.
- Turan, O. (1969). *Selçuklular tarihi ve Türk-İslâm medeniyeti*. İstanbul: Turan Neşriyat.
- _____, O. (1971). Osman, *Selçuklular zamanında Türkiye*. İstanbul: Turan Neşriyat.
- Urfalı Mateos (2000). *Urfalı Mateos vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*. (H. D. Andreasyan, Çev.; E. Dulaurer-M. H. Yınanç (Çev.), Notlar), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yapı kredi sikke koleksiyonu sergileri. Doğu-batı arasında bir gökkuşağı*. (1994). (Cilt: 2), İstanbul: Yapı Kredi Kültür Merkezi.
- Yıldırım, M.- Tekin, A. (2018), Side Müzesi'ndeki Anadolu Selçuklu dönemi sikkeleri: II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıçarslan, II. Alaeddin Keykubad, *İstem*. (Yıl: 16, Sayı: 31), 47-67.
- Yusuf Has Hacib (2006). *Kutadgu Bilig*. (çev. Reşid Rahmeti Arat), İstanbul: Kabcacı.
- Zencânî (2005). *Sultana öğütler Alâeddin Keykûbat'a sunulan siyasetnâme*. (H. H. Adalıoğlu, Haz.), İstanbul: Yeditepe.

EXTENDED ABSTRACT

In the Turkic tradition, the family that established and ruled the state was empowered to do so by divine choice and support. Similarly, the ruling member of this family was also enthroned by divine choice and support. The power's legitimacy for the public was based on the belief that it was divinely elected. This belief shaped both the public's view of the power and the power's view of the public. Additionally, legitimacy was also derived from other sources such as adherence to beliefs and customs, assertion of power and will, and ensuring social consent and satisfaction. Essentially, the ruler understood that their role was to serve the people and had specific responsibilities. Failure to fulfill these duties could result in losing the throne. Consequently, the power was expected to serve the people rather than act as a tyrant. In return, the public demonstrated strong loyalty to the power. The relationship between the power and the public was characterized by mutual rights and responsibilities. Kutadgu Bilig discusses the rights of the ruler (hakan) over his people and the rights of the people against the ruler.

In the Seljuk states, sovereignty was considered a divine gift and choice. Numerous sources emphasize that the Seljuks succeeded with the power and support bestowed by Allah, and that the authority to rule transitioned from the Ghaznavids to the Seljuks. Tugrul Beg's declaration in his letter to the caliph, asserting his lineage from the Hun dynasty, and Nizam al-Mulmuluk's attribution of the ruler's lineage to Alp Er Tunga aimed to establish the legitimacy of sovereignty. Indeed, their lineage, being a state-founding one, further indicated this divine support. Consequently, with few exceptions, the family that established and governed the state among the Turks remained unchanged until the dissolution of the state organization.

The divine root of sovereignty is the fundamental basis that determines the relationship between the people and the power. The Seljuk rulers believed they had ascended the throne with the choice and support of Allah, entrusted with serving the people. Consequently, they did not become tyrants but showed fatherly compassion. In the Seljuks, the state was seen as a family, with the people as family members. The rulers refrained from oppressing the people with heavy taxes, respected their rights, and provided fatherly protection and compassion in problem-solving, administration, and approach. People could directly meet their rulers to address issues, and the rulers could promptly resolve them. Rulers prioritized fair and generous treatment of the people. They abolished burdensome payments, implemented successful resettlement policies, distributed seeds and agricultural tools to settlers in underpopulated areas with tax exemptions, safeguarded merchants' rights, held courts of justice twice a week, and emphasized domestic peace and justice. Historical sources from the period are replete with stories of both Muslim and non-Muslim people expressing satisfaction with the rule and administration of the Seljuk rulers.